

DOI: <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2026.3.2>

УДК 339.9:327.5

JEL Classification: F02, F51, F52, D74

Сохацький О.Ю.,
доктор філософії, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8735-866X>,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ПРИНЦИП НЕВИДИМОЇ ЕКОНОМІКИ У МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИНАХ: НОВИЙ МЕХАНІЗМ ВИНИКНЕННЯ МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ

Sokhatskyi O.Yu.,
PhD, assoc. prof., associate professor
at the department of international economic relations,
West Ukrainian National University, Ternopil

THE PRINCIPLE OF THE INVISIBLE ECONOMY IN INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS: A NEW MECHANISM FOR THE EMERGENCE OF INTERNATIONAL CONFLICTS

Постановка проблеми. Впродовж останніх десятиліть міжнародні економічні відносини характеризуються одночасним поглибленням глобальної економічної взаємозалежності та посиленням міжнародної конфліктності. Класичні концепції міжнародної економіки, що розглядали економічну інтеграцію, зростання торгівлі та інвестицій як чинники зміцнення міжнародної стабільності, дедалі частіше стикаються з емпіричними суперечностями. Практика XXI століття демонструє, що саме економічні зв'язки все частіше використовуються як інструменти політичного впливу, стратегічного стримування та примусу через санкційні режими, технологічні обмеження, контроль критичних ланцюгів постачання, фінансової інфраструктури, цифрових платформ і доступу до стратегічних ресурсів.

За таких умов міжнародний конфлікт дедалі рідше виникає як виключно політичне або військове явище. Йому, як правило, передують тривалий процес формування асиметричних економічних залежностей, які залишаються малопомітними в межах традиційних моделей аналізу міжнародних економічних відносин. Водночас сучасні теоретичні підходи від класичної теорії економічної взаємозалежності до концепцій геоекономіки та економічного примусу переважно досліджують окремі прояви цього процесу, не пропонуючи цілісного пояснення механізму трансформації економічного співробітництва у фактор міжнародної конфліктності.

У зв'язку з цим виникає необхідність формування нового теоретичного підходу, який дозволив би пояснити приховані механізми еволюції міжнародних економічних відносин у сучасних умовах. Одним із таких підходів може стати принцип «невидимої економіки», що розглядається як механізм накопичення асиметричних економічних залежностей, здатних трансформувати економічну взаємозалежність із чинника міжнародного співробітництва на джерело економічного примусу та міжнародних конфліктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади дослідження прихованих механізмів координації економічних інтересів традиційно пов'язують із концепцією «невидимої руки» А. Сміта. Проте в сучасній науковій літературі зазначену концепцію дедалі рідше зводять до спрощеного твердження про автоматичну здатність ринку забезпечувати суспільно оптимальні результати. Й. Годлув-Легендзь розглядає погляди А. Сміта в контексті становлення «великого суспільства», функціонування якого передбачає поєднання економічної свободи, моральних норм та інституційних передумов суспільного порядку [1]. Д. Койл зосереджує увагу на суперечності між економічним прогресом, розширенням ринкових можливостей і соціальними наслідками розвитку [2]. М. Вакатабе, П. Беттке, Ю. Коваленко та А. Соболева переосмислюють значення ідей А. Сміта для сучасного капіталізму, вільної конкуренції, міжнародної торгівлі та економічної свободи [3; 4; 5].

Важливий напрям досліджень утворюють праці, присвячені уточненню змісту метафори «невидимої руки». В. Грапп, Н. Кобаясі, А. Ганем, Х. Курц та Р. О'Доннелл доводять, що її не можна

трактувати як універсальний і безумовний механізм гармонізації приватного й суспільного інтересів [6; 7; 8; 9]. Р. О'Доннелл розмежовує «невидимі» та «видимі» механізми економічної координації, пов'язуючи їх із ширшими поглядами А. Сміта на мораль, людську природу та належне врядування [10]. Х. Уртадо та М. Паганеллі акцентують увагу на конфлікті інтересів, наголошуючи, що трансформація особистої вигоди у суспільний добробут можлива лише за наявності відповідних моральних, правових та інституційних обмежень [11]. Дж. Герн [12], П. Метьюз та А. Ортманн [13] додатково засвідчують неоднозначність сучасного прочитання спадщини А. Сміта, зокрема щодо співвідношення поділу праці, конкуренції, індивідуального інтересу, моральності та ролі держави.

А. В. Астуті, З. Хасібун, В. Н. С. Б. Харефа та Б. Пурба досліджують актуальність економічних поглядів А. Сміта для сучасної економіки, підкреслюючи значення конкуренції, свободи вибору та ринкової координації [14]. Водночас результати їхнього дослідження, як і праці Й. Годлув-Легендзь та Д. Койл, свідчать, що дія ринкових механізмів не може бути відокремлена від суспільних цінностей, інституційного середовища та проблеми розподілу результатів економічного прогресу [1; 2; 14]. Р. Гарнетт, аналізуючи спадщину А. Сміта в умовах соціально взаємопов'язаного світу, звертає увагу на те, що індивідуальні економічні рішення можуть генерувати не лише суспільні вигоди, а й нерівномірно розподілену шкоду [15].

М. Форсгрєн і М. Ямін переносять положення політичної економії А. Сміта у площину міжнародного бізнесу та діяльності транснаціональних корпорацій [16]. Їхній підхід дає змогу вийти за межі національного ринку та розглядати «невидиму руку» в умовах міжнародного руху капіталу, глобального поділу праці й організаційної влади великих корпорацій. За таких умов міжнародний ринок уже не можна вважати нейтральним простором взаємодії рівноправних суб'єктів, оскільки його структура значною мірою визначається нерівномірним розподілом економічних ресурсів, технологій, інформації та можливостей впливу.

Окремий блок досліджень стосується взаємозв'язку держави, ринку та економічного врядування. Дж. Андергілл розглядає держави й ринки як взаємозалежні складові єдиного інституційного середовища, у межах якого приватні інтереси, суспільне благо та легітимність економічного розвитку постійно взаємодіють і вступають у суперечність [17]. А. Голдсміт, Дж. Лоусон і Р. Волтер також заперечують можливість повного відокремлення держави від ринку, наголошуючи, що ринкові відносини формуються під впливом політичних інститутів, правових норм та економічної політики [18; 19; 20]. Відповідно, ринок постає не як автономний природний порядок, а як інституційно сформоване середовище, правила функціонування якого відображають співвідношення державних, корпоративних і суспільних інтересів.

Дж. Коплі та А. Мораїтіс розвивають зазначений підхід, досліджуючи взаємне конструювання держав і ринків та форми управління відчуженням у сучасній економіці [21]. Д. Кехілл пропонує здійснювати аналіз ринків поза межами «ринкового фетишизму», тобто не розглядати їх як самодостатні механізми, відокремлені від політичної влади, соціальних структур та інституційних правил [22]. Дж. Седдон, аналізуючи глобальну торгівлю ризиками, показує, що ринкова самоорганізація значною мірою залежить від політичного формування відповідної інституційної архітектури [23]. Отже, за зовнішньою децентралізованістю економічних процесів можуть приховуватися правила доступу, розподілу ризиків і ресурсів, сформовані державами, фінансовими інститутами та приватними центрами економічної влади.

Важливе методологічне значення для дослідження трансформації міжнародного економічного порядку має поланіанський підхід. З. Есер, спираючись на положення К. Поланьї, розглядає капіталістичну економіку не як природно сформований і автономний порядок, а як суспільно сконструйовану систему, що змінює відносини власності, механізми розвитку та структуру економічної влади [24]. Р. Десаї у межах геополітичної економії підкреслює збереження визначальної ролі держав, національних інтересів і нерівномірності розвитку навіть за умов інтенсивної глобалізації [25]. Ці підходи дають підстави трактувати міжнародну економічну взаємозалежність не лише як результат вільного ринкового обміну, а й як наслідок політичного та інституційного формування потоків капіталу, технологій, ресурсів і виробництва.

Безпосередньо до проблеми перетворення економічних зв'язків на інструменти міжнародного протистояння звертається С. Маріотті. Автор використовує категорію глобалізації за принципом «виграшу одних і програшу інших» для пояснення переходу від переважно кооперативної моделі міжнародних економічних відносин до використання торговельної, промислової, технологічної та інвестиційної політики як засобів стратегічної конкуренції держав [26]. Р. Ролофф характеризує сучасний стан світового господарства як «фрагментацію», тобто суперечливе поєднання збереження глобальної взаємозалежності з фрагментацією світової економіки, формуванням конкуруючих блоків і посиленням стратегічного протистояння [27]. Х. Гуань та П. Цянь, досліджуючи співвідношення протекціонізму і вільної торгівлі, підтверджують історичну нестійкість меж між ринковою відкритістю та захистом національних економічних інтересів [28].

У сучасній науковій літературі сформувалися кілька взаємопов'язаних напрямів дослідження: переосмислення змісту «невидимої руки» А. Сміта; визначення моральних та інституційних меж

ринкової самоорганізації; аналіз взаємозалежності держави і ринку; дослідження асиметричного розподілу вигод від глобалізації; вивчення гео економічної фрагментації та використання економічних інструментів у стратегічному суперництві держав. Водночас зазначені підходи переважно окремо розглядають ринкову координацію, економічну взаємозалежність, державне регулювання, гео економічний примус і міжнародні конфлікти.

Недостатньо дослідженим залишається цілісний механізм, у межах якого формально добровільні та взаємовигідні міжнародні економічні відносини поступово формують приховані асиметрії, стратегічні вразливості й залежності, здатні трансформувати співробітництво у джерело міжнародної конфліктності. Наявність цієї теоретичної прогалини зумовлює необхідність обґрунтування принципу «невидимої економіки» як підходу до пояснення прихованого перетворення міжнародної економічної взаємозалежності на інструмент впливу, примусу та конфлікту.

Постановка завдання. Метою статті є теоретичне обґрунтування принципу «невидимої економіки» як механізму трансформації міжнародної економічної взаємозалежності в асиметрію економічної влади, що створює передумови для виникнення та ескалації міжнародних конфліктів. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: уточнити зміст принципу «невидимої руки» Адама Сміта в контексті сучасних міжнародних економічних відносин; систематизувати теоретичні підходи до визначення взаємозв'язку між економічною взаємозалежністю та конфліктністю, визначити основні канали формування фінансових, торговельних, технологічних, інвестиційних і логістичних залежностей; розробити концептуальну модель трансформації економічного співробітництва в асиметрію економічної влади та подальшу конфліктну взаємодію.

Виклад основного матеріалу дослідження. Практика міжнародних економічних відносин у XXI столітті засвідчує, що поглиблення торгівлі, міжнародного руху капіталу, технологічної кооперації та глобальних виробничих зв'язків не завжди супроводжується зниженням міжнародної конфліктності. Економічна взаємозалежність, яка традиційно розглядалася як чинник стабільності та стримування, дедалі частіше стає середовищем формування стратегічних вразливостей. Відносини, що тривалий час функціонують як взаємовигідне співробітництво, за зміни політичних умов можуть трансформуватися у канали економічного тиску, обмеження доступу до ресурсів, технологій, фінансування та ринків.

Класичний принцип «невидимої руки» Адама Сміта пояснює, як індивідуальні рішення економічних суб'єктів, не спрямовані безпосередньо на досягнення загального результату, формують ринковий порядок. Водночас сучасні дослідження наголошують, що ринкова самоорганізація не є автоматичною гарантією узгодження приватного та суспільного інтересів. В. Грапп [6], Х. Курц [9], Р. О'Доннелл [10], Х. Уртадо та М. Паганеллі [11] показують, що дія «невидимої руки» залежить від моральних, інституційних і конкурентних умов, а приватний інтерес може вступати у суперечність із суспільним благом. Дж. Андергілл, Дж. Коплі, А. Мораїтіс, Д. Кехілл і Р. Волтер, своєю чергою, обґрунтовують, що ринок формується під впливом державних, правових, інституційних та корпоративних рішень і тому не є нейтральним простором взаємодії [17; 21; 20; 22].

У міжнародних економічних відносинах ця проблема набуває особливого значення. Держави та транснаціональні корпорації приймають формально автономні рішення, однак здійснюють їх у середовищі, де доступ до фінансів, критичних технологій, логістичної інфраструктури, міжнародних платіжних механізмів і ринків розподілений нерівномірно. Отже, відсутність прямого примусу ще не означає відсутності економічної влади. Вона може тривалий час залишатися прихованою та проявитися лише тоді, коли один із суб'єктів активує контроль над критичним каналом взаємодії.

Саме це дає підстави визначити принцип «невидимої економіки» як закономірність міжнародних економічних відносин, за якої формально добровільне співробітництво поступово створює асиметричний розподіл залежності, вразливості та можливостей впливу. Невидимими є не самі торговельні, фінансові чи інвестиційні операції, а сформовані за ними владні відносини. До моменту політичної або безпекової кризи вони можуть не використовуватися, через що сприймаються як звичайний результат міжнародної спеціалізації. Однак після ескалації накопичена залежність перетворюється на інструмент примусу.

На першій стадії держави розвивають торгівлю, інвестиційне співробітництво та виробничу кооперацію на основі очікуваних взаємних вигод. Поглиблення міжнародного поділу праці дозволяє зменшити виробничі витрати, розширити доступ до ресурсів і технологій та підвищити ефективність використання капіталу. У цей період міжнародна взаємозалежність виконує переважно кооперативну функцію.

На другій стадії відбувається концентрація економічних зв'язків. Частка окремого торговельного партнера, постачальника технологій, інвестора або фінансового центру поступово зростає. Економічні суб'єкти пристосовують виробничі процеси до стабільної взаємодії, скорочуючи кількість альтернативних каналів постачання, збуту чи фінансування.

На третій стадії взаємозалежність стає асиметричною. Обидві сторони можуть бути зацікавлені у продовженні співробітництва, однак наслідки його припинення для них є неоднаковими. Одна

сторона здатна швидше замінити постачальника, знайти інший ринок або переорієнтувати фінансові потоки, тоді як інша стикається з високими витратами адаптації.

На четвертій стадії асиметрія набуває ознак стратегічної вразливості. Вона може проявлятися у залежності від конкретних технологій, критичних компонентів, джерел енергії, фінансової інфраструктури, ринку збуту або логістичного маршруту. Формально співробітництво продовжується, однак одна сторона вже має потенційну здатність обмежити економічні можливості іншої.

На п'ятій стадії відбувається активація прихованої економічної влади. Торговельні бар'єри, санкції, експортний контроль, замороження активів, інвестиційні обмеження або припинення постачання не створюють залежності із нуля. Вони лише переводять уже сформовану асиметрію з потенційного у фактичний стан. Саме цей момент перетворює «невидиму економіку» на видимий інструмент міжнародного примусу.

Відносини США та Китаю є показовим прикладом конфлікту, який розвивається не замість економічної взаємозалежності, а всередині неї. Протягом тривалого періоду поглиблення торгівлі, інвестицій і виробничої кооперації забезпечувало вигоди обом сторонам. Американські компанії використовували китайські виробничі потужності, масштаб внутрішнього ринку та можливості зменшення витрат, тоді як Китай отримував доступ до інвестицій, технологій, управлінських практик і глобальних ланцюгів створення вартості.

М. Форсгрєн і М. Ямін наголошують, що застосування ідей Адама Сміта до міжнародного бізнесу потребує врахування організаційної влади транснаціональних корпорацій та нерівномірності міжнародного економічного середовища [16]. У випадку США та Китаю взаємодія була не лише сукупністю незалежних ринкових операцій, а й процесом формування взаємопов'язаних технологічних, інвестиційних і виробничих систем.

Поглиблення такої взаємодії супроводжувалося накопиченням специфічних залежностей. Китайська економіка залишалася залежною від окремих критичних технологій і компонентів, тоді як американські та інші західні компанії були інтегровані у китайські виробничі ланцюги та залежали від китайського ринку. Отже, обидві сторони мали вразливості, але їхня структура була різною.

С. Маріотті характеризує сучасну модель глобалізації як систему «виграшу одних і програшу інших», у якій держави дедалі частіше використовують економічну політику для досягнення стратегічних цілей [26]. У відносинах США та Китаю це проявляється через перехід від переважно комерційної конкуренції до технологічного, інвестиційного та промислового суперництва. Міжнародні економічні зв'язки не припиняються, але їхній зміст змінюється: доступ до технологій, компонентів, капіталу та інфраструктури стає складовою стратегічного стримування.

Р. Десаї наголошує, що глобалізація не усуває матеріальних інтересів держав та нерівномірності економічного розвитку [25]. Тому посилення економічного потенціалу одного учасника може сприйматися іншим не лише як результат ефективної міжнародної торгівлі, а і як зміна співвідношення глобальної влади. У такій ситуації торговельна й технологічна політика поступово підпорядковується логіці національної безпеки.

Р. Ролофф визначає сучасний стан світового господарства як «фрагментацію», тобто одночасне збереження міжнародної інтеграції та її фрагментацію на конкуруючі політико-економічні простори [27]. Кейс США та Китаю підтверджує цю суперечність. Сторони прагнуть скоротити критичні залежності, але не можуть швидко ліквідувати масштабну взаємопов'язаність. У результаті формується не повне економічне роз'єднання, а вибіркова перебудова найбільш чутливих секторів.

Х. Гуань та П. Цянь показують історичну нестійкість межі між вільною торгівлею і протекціонізмом [28]. Відкритість підтримується доти, доки результати міжнародного обміну не розглядаються як загроза національним виробникам, технологічній перевазі або політичній автономії. Таким чином, торговельні та технологічні обмеження у відносинах США та Китаю є не відмовою від ринку як такого, а політичною перебудовою умов його функціонування.

З позиції принципу «невидимої економіки» цей кейс демонструє три важливі закономірності. По-перше, глибока взаємозалежність не виключає стратегічного суперництва. По-друге, економічна влада формується до відкритого застосування обмежень через попередню концентрацію технологічних, фінансових і виробничих зв'язків. По-третє, конфлікт може розвиватися всередині збережених міжнародних економічних відносин, не призводячи до їх повного припинення.

Інший тип практичної реалізації принципу «невидимої економіки» спостерігається у російсько-українській війні та ширшій трансформації відносин між Росією і європейськими країнами. У цьому випадку економічна взаємозалежність формувалася передусім у торговельній, енергетичній, фінансовій та виробничій сферах. До початку гострої фази конфлікту такі зв'язки значною мірою сприймалися як фактор стабільності, оскільки потенційний розрив мав спричинити значні втрати для всіх учасників.

Проте сама наявність взаємних витрат не забезпечила достатнього стримувального ефекту. Проблема полягала не лише у масштабі економічної взаємодії, а й у структурі залежності. Концентрація окремих ресурсних потоків, обмеженість альтернативних постачальників та нерівномірна здатність сторін адаптуватися до розриву створювали стратегічні вразливості.

Підхід С. Маріотті дає змогу розглядати санкції, торговельні обмеження та використання ресурсних потоків не як відхилення від економічної політики, а як один із її сучасних геоекономічних проявів [26]. Економічні інструменти використовуються для послаблення фінансових, технологічних і виробничих можливостей суперника, підвищення вартості його політичних рішень та обмеження доступу до міжнародних ринків.

Застосування фінансових, інвестиційних, технологічних і торговельних обмежень після ескалації війни активувало залежності, що сформувалися у попередні періоди. Водночас економічний тиск виявився двостороннім за наслідками. Обмеження торгівлі, переорієнтація енергетичних потоків і перебудова ланцюгів постачання спричинили витрати не лише для об'єкта примусу, а й для держав, які його застосовували. Це підтверджує, що «невидима економіка» не передбачає абсолютної односторонньої залежності. Важливим є співвідношення витрат і здатність сторін переносити їх у часі.

Р. Ролофф пов'язує подібні процеси із фрагментацією світової економіки, формуванням конкуруючих блоків та політизацією міжнародних господарських зв'язків [27]. Російсько-українська війна посилює тенденцію до поділу міжнародних економічних відносин за безпековою та політичною ознакою. Надійність постачальника, політична орієнтація партнера і стійкість ланцюгів постачання почали оцінюватися поряд із ціною та економічною ефективністю.

Р. Десаї наголошує, що міжнародна економіка залишається простором взаємодії матеріальних інтересів держав [25]. Тому економічна взаємозалежність не усуває конкуренції за ресурси, вплив і безпеку. У кризовій ситуації держави можуть погоджуватися на значні короткострокові економічні втрати заради досягнення стратегічних цілей.

Третім практичним проявом принципу «невидимої економіки» є зміна економічної політики Європейського Союзу. Європейська модель тривалий час ґрунтувалася на поглибленні міжнародної торгівлі, залученні інвестицій, багатосторонньому регулюванні та припущенні, що економічна взаємозалежність сприятиме стабільності міжнародного порядку. Проте зростання геоекономічної конкуренції, технологічні обмеження, пандемічні розриви ланцюгів постачання та російсько-українська війна виявили критичні залежності у технологічній, енергетичній, виробничій та сировинній сферах. Відповіддю стало поступове поєднання відкритості з політикою економічної безпеки, диверсифікації та стратегічної автономії.

Дж. Андергілл розглядає державу і ринок як взаємопов'язані складові економічного врядування [17]. З цієї позиції посилення промислової політики, інвестиційного скринінгу та захисту критичних секторів не є повним запереченням ринкових принципів. Воно відображає зміну уявлення про те, які економічні залежності є прийнятними з погляду суспільного блага та безпеки. Дж. Коппі та А. Мораїтіс показують, що держави і ринки взаємно формують один одного [21]. У випадку Європейського Союзу це означає, що державні та наднаціональні інституції не просто реагують на результати ринкової взаємодії, а змінюють її правила. Інвестиційний контроль, підтримка внутрішнього виробництва, диверсифікація постачальників і захист технологій спрямовані на те, щоб запобігти подальшому накопиченню залежностей, які можуть бути використані зовнішніми суб'єктами.

Р. Ролофф пов'язує подібну політику із загальною тенденцією до «фрагментації» [27]. ЄС не відмовляється від глобальної торгівлі, але прагне вибірково скоротити критичні вразливості. Відбувається перехід від максимізації економічної ефективності до пошуку балансу між ефективністю, надійністю та безпекою. Практична сутність цього процесу полягає у превентивному характері політики. Якщо в інших кейсах прихована залежність активується вже під час конфлікту, то стратегічна автономія спрямована на її виявлення до моменту відкритого примусу. Отже, принцип «невидимої економіки» може використовуватися не лише для пояснення походження конфліктів, а й для розроблення механізмів їх запобігання.

Проведений аналіз дозволяє виокремити спільний механізм у різних формах міжнародного протистояння. В усіх розглянутих випадках економічне співробітництво формувало взаємні вигоди, але водночас створювало специфічні залежності. Відмінності полягали у переважаючому каналі, ступені асиметрії та способі активації економічної влади (табл. 1).

Таблиця 1

Практичні прояви принципу «невидимої економіки» у сучасних міжнародних конфліктах

Кейс	Початкова форма міжнародної економічної взаємодії	Прихована асиметрія	Активований інструмент	Практичний результат
1	2	3	4	5
США-Китай	Глибока торговельна, виробнича, технологічна та інвестиційна взаємозалежність	Залежність від критичних технологій, компонентів, ринків і виробничих ланцюгів	Технологічні обмеження, захист внутрішніх виробництв, контроль інвестицій, протекціонізм	Тривале геоекономічне суперництво без повного розриву взаємозалежності

продовження табл. 1

1	2	3	4	5
Росія-Україна та Росія-Європа	Торгівля, енергетичні, фінансові та виробничі зв'язки	Концентрація ресурсних і фінансових каналів, неоднакова здатність витримати їх розрив	Санкції, фінансові й технологічні обмеження, переорієнтація торгівлі та постачання	Перетворення взаємозалежності на складову ширшого воєнно-політичного конфлікту
Європейський Союз	Відкрита торгівля, ПІІ, участь у глобальних виробничих мережах	Залежність від зовнішніх технологій, ресурсів і критичних постачальників	Інвестиційний скринінг, диверсифікація, підтримка стратегічних виробництв	Превентивне скорочення вразливості та перехід до стратегічної автономії
Глобальні фінансові ринки	Інтеграція фінансових потоків, страхування та міжнародна торгівля ризиками	Контроль правил доступу, оцінювання та розподілу ризику	Регуляторне формування ринків і концентрація контрольних функцій	Формування інфраструктурної влади над міжнародними фінансовими потоками

Джерело: систематизовано автором на основі [16-17; 21; 23; 25-28]

Результати порівняння показують, що «невидима економіка» не має одного універсального каналу. У відносинах США та Китаю переважають торговельна, технологічна та інвестиційна складові. У російсько-українському конфлікті та відносинах Росії з Європою особливе значення отримали ресурсний і фінансовий канали. У політиці Європейського Союзу домінує інституційно-регуляторна відповідь, спрямована на попередження майбутніх залежностей. На рис. 1 наведено порівняльний профіль інтенсивності основних каналів у вибраних кейсах.

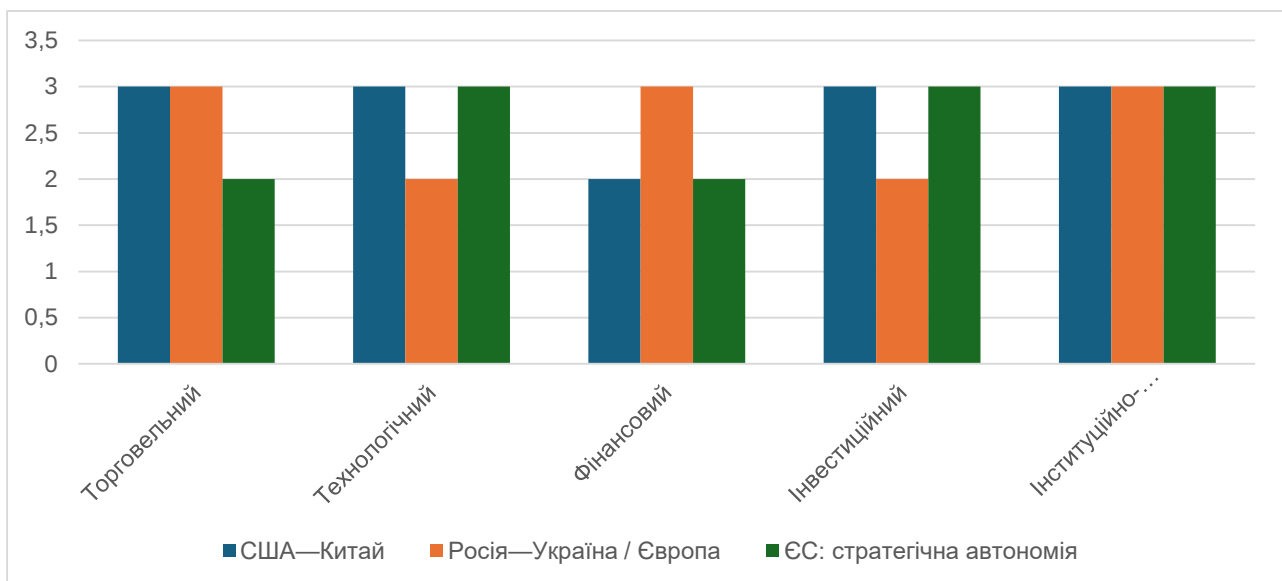

Рис. 1. Профілі прояву принципу «невидимої економіки» у вибраних кейсах

Джерело: побудовано автором на основі якісного кодування положень [25-28]

Оцінювання здійснено за умовною шкалою від 0 до 3, де 0 означає відсутність вираженого прояву, а 3 – високий рівень відповідного каналу. Таке кодування має порівняльний, а не статистичний характер. Його метою є не кількісне доведення причинності, а структуризація відмінностей між практичними випадками.

Порівняння демонструє, що найвищий конфліктний потенціал виникає не за наявності одного виду залежності, а за їх поєднання. Контроль над технологіями стає значно впливовішим, якщо одночасно існують фінансова, торговельна та інституційна залежності. Саме комплексність робить економічний примус стійким і ускладнює швидку адаптацію залежної сторони. Для переходу від концептуального пояснення до емпіричної перевірки необхідно визначити практичні показники, за допомогою яких можна виявляти накопичення прихованої економічної влади (табл. 2). Центральним об'єктом вимірювання має бути не загальний обсяг міжнародних економічних зв'язків, а їх концентрація, асиметричність і можливість заміщення.

Таблиця 2

Практична операціоналізація принципу «невидимої економіки»

Елемент механізму	Практичний індикатор	Ознака асиметрії	Конфліктний сигнал	Можливий метод дослідження
Торговельна залежність	Частка партнера в експорті та імпорті; концентрація товарних потоків	Різна роль двосторонньої торгівлі для економік сторін	Мита, ембарго, заборони експорту або обмеження доступу до ринку	Діадна панельна модель, індекс концентрації
Технологічна залежність	Частка критичного імпорту; кількість альтернативних постачальників	Контроль однією стороною критичних технологічних вузлів	Експортний контроль, обмеження технологічного трансферу	Мережевий аналіз, індекс критичності
Фінансова залежність	Концентрація каналів фінансування, страхування та доступу до капіталу	Нерівний контроль над ліквідністю та фінансовою інфраструктурою	Блокування активів, фінансові обмеження, зростання вартості ризику	Event study, аналіз фінансових мереж
Інвестиційна залежність	Частка одного партнера у ПІІ та стратегічних активах	Залежність виробництва й технологій від іноземного власника	Інвестиційний скринінг, примусовий вихід із ринку, обмеження угод	Порівняльний аналіз, process tracing
Інституційна залежність	Вплив на стандарти, правила доступу та регуляторні режими	Здатність однієї сторони формувати правила для інших	Екстериторіальне застосування норм, регуляторне виключення	Контент-аналіз політик, інституційне порівняння
Конфліктна активація	Перехід від потенційної залежності до її цілеспрямованого використання	Сильніша сторона може переносити розрив із меншими втратами	Санкції, контрсанкції, торговельна або технологічна блокада	Аналіз послідовності подій, event history analysis

Джерело: розроблено автором на основі [17; 20-21; 23; 25-28]

Запропоновані показники дозволяють відмежувати звичайну міжнародну взаємозалежність від конфліктогенної. Висока частка торгівлі між двома державами сама по собі не свідчить про приховану економічну владу. Вона виникає тоді, коли залежність має односторонньо концентрований характер, відсутні доступні альтернативи, а одна зі сторін здатна використати розрив із відносно меншими втратами. На рис. 2 представлено умовне співвідношення між рівнем накопиченої асиметрії та ступенем конфліктної активації у проаналізованих кейсах.

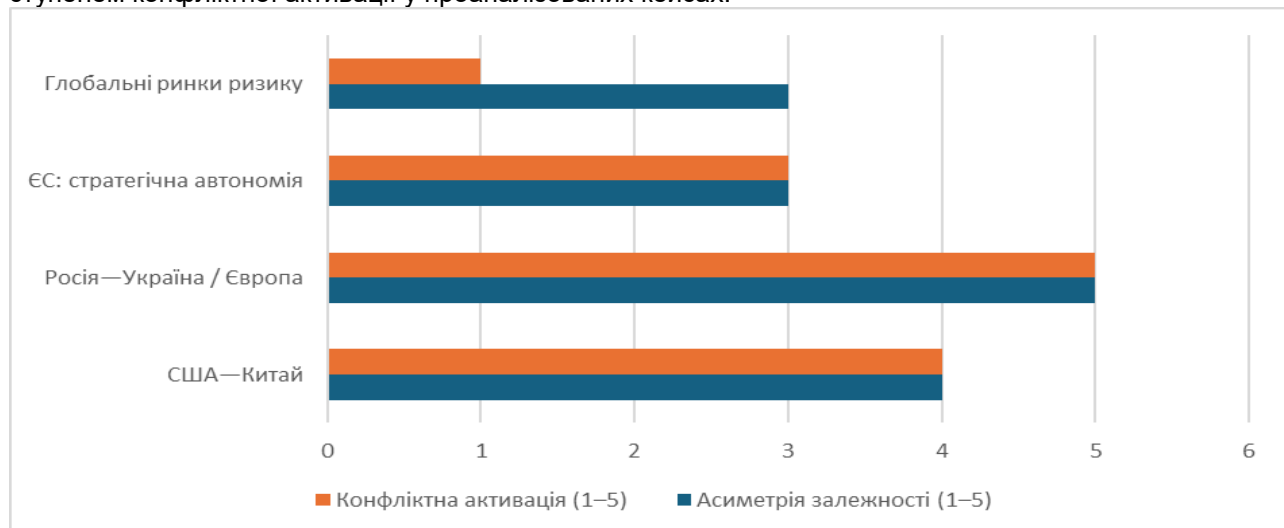

Рис. 2. Співвідношення накопиченої асиметрії та конфліктної активації

Джерело: побудовано автором на основі порівняльної інтерпретації [23; 25-27]

Рис. 2 має концептуально-аналітичний характер і не є результатом економетричного оцінювання. Його призначення полягає у відображенні припущення, що високий рівень асиметрії створює потенціал примусу, але не завжди автоматично приводить до відкритого конфлікту. Для переходу до активної фази необхідною є політична або стратегічна мотивація використати накопичену перевагу.

Асиметрична залежність є необхідною, але не достатньою умовою конфліктної активації. Глобальні фінансові ринки можуть характеризуватися значною концентрацією інституційної влади,

однак вона не завжди набуває форми прямого міждержавного конфлікту. Натомість у випадках гострого політичного суперництва навіть менш масштабна залежність може швидко перетворитися на інструмент примусу. На рис. 3 відображено загальну послідовність зростання конфліктного потенціалу в процесі трансформації міжнародної економічної взаємозалежності.

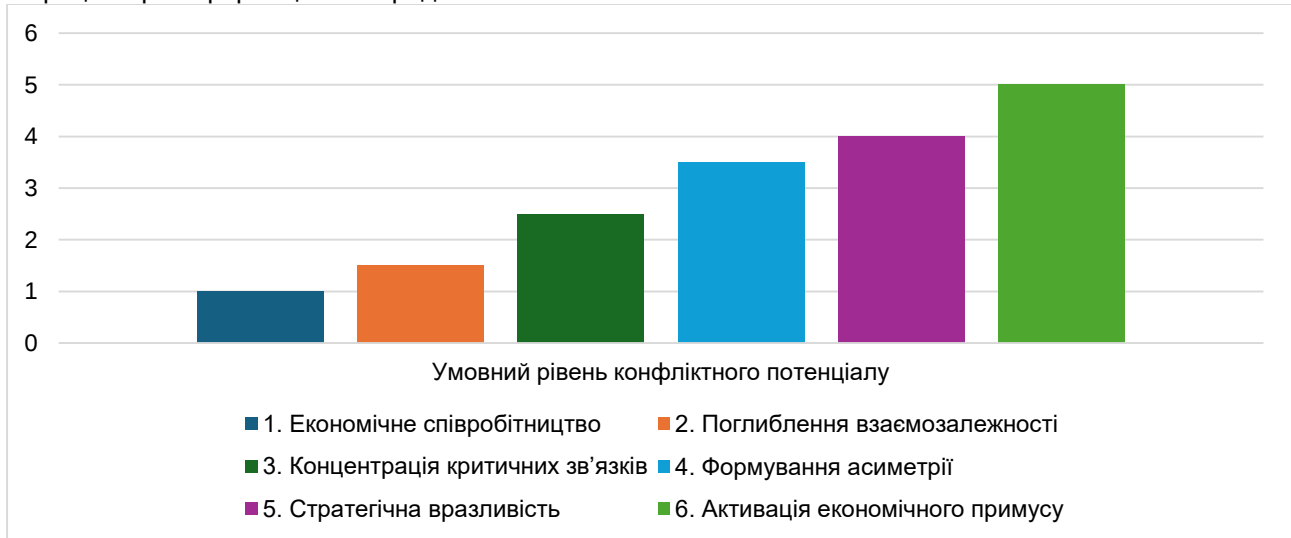

Рис. 3. Зростання конфліктного потенціалу на етапах трансформації міжнародної взаємозалежності

Джерело: побудовано автором за логікою геоekonomічної трансформації, представленою у [26-27]

Найнижчий рівень конфліктного потенціалу відповідає стадії взаємовигідного співробітництва. Його зростання починається не з формального збільшення торгівлі або інвестицій, а з концентрації критичних зв'язків та скорочення альтернатив. Формування асиметрії створює потенційну економічну владу, стратегічна вразливість підвищує можливі втрати залежної сторони, а активація примусу переводить відносини у конфліктну фазу.

Практичний аналіз свідчить, що принцип «невидимої економіки» може виконувати дві взаємопов'язані функції. Перша є пояснювальною: він дозволяє виявити економічні передумови, які формуються до відкритої фази міжнародного конфлікту. Друга є прогностичною моніторинг концентрації критичних залежностей може використовуватися для раннього виявлення стратегічних вразливостей.

Для державної економічної політики це означає необхідність оцінювання міжнародних зв'язків не лише за обсягом отриманих вигод, а й за структурою потенційних втрат. Диверсифікація постачальників, розвиток альтернативних технологій, зменшення концентрації ринків збуту та захист критичної інфраструктури можуть розглядатися як заходи зниження конфліктогенного потенціалу міжнародної взаємозалежності. Проведене дослідження підтверджує, що сучасні міжнародні конфлікти не завжди починаються з відкритого застосування політичного або військового примусу. Їм може передувати тривалий період економічного співробітництва, протягом якого непомітно формується нерівномірний розподіл залежності та вразливості. Саме ця прихована стадія становить практичний зміст принципу «невидимої економіки».

Міжнародна економічна взаємозалежність не є за своєю природою ні миротворчою, ні конфліктогенною. Її фактична роль залежить від симетричності зв'язків, наявності альтернатив, контролю над критичними каналами та здатності сторін витримати їх розрив. За відносно рівномірного розподілу витрат взаємозалежність підвищує ціну конфлікту та сприяє співробітництву. За умов концентрації контролю вона створює приховану економічну владу, яка може бути активована для примусу, стримування та ескалації міжнародного протистояння.

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження дало змогу обґрунтувати принцип «невидимої економіки» як механізм прихованого формування економічної влади у системі міжнародних економічних відносин. Встановлено, що міжнародна економічна взаємозалежність не має однозначно миротворчого або конфліктогенного характеру. Її фактичний вплив визначається ступенем симетричності зв'язків, концентрацією критичних ресурсів, технологій, фінансових і логістичних каналів, наявністю альтернатив та здатністю сторін адаптуватися до припинення співробітництва.

Запропонований принцип відображає процес, за якого формально добровільні торговельні, інвестиційні, технологічні та фінансові відносини поступово створюють нерівномірний розподіл залежності й стратегічної вразливості. До моменту відкритої конфронтації така структура може залишатися малопомітною, оскільки функціонує у межах звичайного міжнародного обміну. Її конфліктний потенціал проявляється тоді, коли одна зі сторін активує контроль над критичними

каналами взаємодії через санкції, експортні обмеження, фінансове блокування, торговельні бар'єри або інвестиційний контроль.

Порівняльний аналіз геоекономічного суперництва США та Китаю, трансформації економічних зв'язків Росії з Україною та європейськими державами, а також переходу Європейського Союзу до політики стратегічної автономії засвідчив відмінність практичних форм дії «невидимої економіки». У першому випадку конфлікт розвивається всередині збереженої торговельно-технологічної взаємозалежності, у другому – накопичені ресурсні, фінансові та виробничі залежності активуються під впливом відкритого воєнно-політичного протистояння, у третьому – здійснюється превентивне скорочення критичних вразливостей до моменту можливого застосування зовнішнього примусу.

Встановлено, що ключовим джерелом конфліктності є не абсолютний масштаб міжнародних економічних зв'язків, а нерівномірність потенційних втрат від їх розриву. Якщо сторони мають порівнянні можливості диверсифікації та адаптації, взаємозалежність підвищує вартість конфлікту і сприяє співробітництву. Якщо ж одна сторона контролює критичні ресурси, технології, ринки або інституційні правила, взаємозалежність перетворюється на прихований ресурс примусу.

Практичне значення запропонованого підходу полягає у можливості раннього виявлення міжнародних економічних залежностей, здатних трансформуватися у безпекові загрози. Для цього доцільно оцінювати не лише обсяги торгівлі, інвестицій або фінансових потоків, а й рівень їх концентрації, критичність відповідних товарів і технологій, кількість альтернативних партнерів та здатність держав витримати розрив економічних зв'язків.

Обмеженням проведеного дослідження є переважно якісний характер порівняльного аналізу, який дозволяє виявити логіку дії механізму, але не забезпечує остаточного встановлення причинно-наслідкового зв'язку між асиметричною залежністю та виникненням міжнародного конфлікту. Подальші дослідження мають бути спрямовані на побудову індексу асиметричної економічної залежності, формування панельної бази двосторонніх міжнародних відносин та емпіричну перевірку порогів, після перевищення яких взаємозалежність втрачає стабілізуючу функцію й набуває конфліктогенного характеру.

Література

1. Godłów-Legiędź J. Adam's Smith's concept of a great society and its timeliness. *Studies in Logic, Grammar and Rhetoric*. 2019. Vol. 57. P. 175-190. DOI: <https://doi.org/10.2478/slgr-2019-0011>
2. Coyle D. Economic progress and Adam Smith's dilemma. *National Institute Economic Review*. 2023. Vol. 265. P. 5-11. DOI: <https://doi.org/10.1017/nie.2023.21>
3. Wakatabe M. "Opulence and Freedom": What Adam Smith could teach us about the future of capitalism. *Social Philosophy and Policy*. 2025. Vol. 42. P. 516-545. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0265052525100447>
4. Boettke P. J. Why read Adam Smith today? *GMU Working Paper in Economics*. 2024. No. 24-15. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.4741993>
5. Коваленко Ю., Соболева А. «Дослідження про природу і причини багатства народів» Адама Сміта та вільна конкуренція і торгівля XXI ст. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2025. № 4(44). С. 9–17. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2025-4\(44\)-9-17](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2025-4(44)-9-17)
6. Grampp W. D. What did Smith mean by the invisible hand? *Journal of Political Economy*. 2000. Vol. 108, No. 3. P. 441–465. DOI: <https://doi.org/10.1086/262125>
7. Kobayashi N. Adam Smith and the "invisible hand". *Transactions of the Japan Academy*. 1996. Vol. 50, No. 3. P. 163–186. DOI: <https://doi.org/10.2183/tja1948.50.163>
8. Ganem A. Economia e filosofia: tensão e solução na obra de Adam Smith. *Revista de Economia Política*. 2002. Vol. 22, No. 4. P. 670–684. DOI: <https://doi.org/10.1590/0101-31572002-0952>
9. Kurz H. D. Adam Smith on markets, competition and violations of natural liberty. *Cambridge Journal of Economics*. 2016. Vol. 40, No. 2. P. 615–638. DOI: <https://doi.org/10.1093/cje/bev011>
10. O'Donnell R. Invisible and visible hands. What kind of economist is Adam Smith, and why is he still relevant? *Review of Political Economy*. 2026. Vol. 38, No. 3. P. 1084–1108. DOI: <https://doi.org/10.1080/09538259.2024.2335751>
11. Hurtado J., Paganelli M. Whose interest? Conflicts with the invisible hand. *History of Political Economy*. 2026. Vol. 58. № 5. DOI: <https://doi.org/10.1215/00182702-12636620>
12. Hearn J. How to read The Wealth of Nations (or why the division of labor is more important than competition in Adam Smith). *Sociological Theory*. 2018. Vol. 36, No. 2. P. 162–184. DOI: <https://doi.org/10.1177/0735275118777010>
13. Matthews P. H., Ortmann A. An Austrian (mis)reads Adam Smith: A critique of Rothbard as intellectual historian. *Review of Political Economy*. 2002. Vol. 14, No. 3. P. 379–392. DOI: <https://doi.org/10.1080/09538250220147895>
14. Astuti A. W., Hasibuan Z., Harefa W. N. S. B., Purba B. Kajian Teori Pemikiran Adam Smith dan Relevansinya Terhadap Perekonomian Masa Kini. *As-Syirkah: Islamic Economic & Financial Journal*. 2024. Vol. 3. № 2. P. 472-480. DOI: <https://doi.org/10.56672/syirkah.v3i2.153>

15. Garnett R. Smith after Samuelson: Care and harm in a socially entangled world. *Forum for Social Economics*. 2019. Vol. 48. P. 125-136. DOI: <https://doi.org/10.1080/07360932.2019.1601122>
16. Forsgren M., Yamin M. A commentary on Adam Smith and international business. *The Multinational Business Review*. 2010. Vol. 18. P. 95-112. DOI: <https://doi.org/10.1108/1525383X201000006>
17. Underhill G. States, markets and governance for emerging market economies: private interests, the public good and the legitimacy of the development process. *British Educational Research Journal*. 2003. Volume 79. Issue 4. P. 755-781. DOI: <https://doi.org/10.1111/1468-2346.00335>
18. Goldsmith A. A. The state, the market and economic development: A second look at Adam Smith in theory and practice. Development and Change. 1995. Vol. 26, No. 4. P. 633-650. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-7660.1995.tb00568.x>
19. Lawson G. States and markets: A global historical sociology of capitalist governance. In: What in the World? Understanding Global Social Change. Bristol: Bristol University Press, 2020. P. 177-194. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctv1c5cskn.15>
20. Walter R. States and markets. *Review of International Studies*. 2011. Vol. 37, No. 2. P. 691-713. DOI: <https://doi.org/10.1017/S026021051000094X>
21. Copley J., Moraitis A. Beyond the mutual constitution of states and markets: On the governance of alienation. *New Political Economy*. 2020. Vol. 26. P. 490-508. DOI: <https://doi.org/10.1080/13563467.2020.1766430>
22. Cahill D. Market analysis beyond market fetishism. *Environment and Planning A: Economy and Space*. 2020. Vol. 52. P. 27-45. DOI: <https://doi.org/10.1177/0308518X18820917>
23. Seddon J. Market self-organization and the invisible hand of politics in global risk-trading. *Review of International Political Economy*. 2021. Vol. 30. P. 98-126. DOI: <https://doi.org/10.1080/09692290.2021.1972434>
24. Eser Z. E. The economy disembedded: Property and development today from a Polanyian perspective. *Politik Ekonomik Kuram*. 2025. Vol. 9, No. 4. P. 1816-1832. DOI: <https://doi.org/10.30586/pek.1791710>
25. Desai R. Introduction: The materiality of nations in geopolitical economy. *World Review of Political Economy*. 2015. Vol. 6, No. 4. P. 449-458. DOI: <https://doi.org/10.13169/WORLREVIPOLIECON.6.4.0449>
26. Mariotti S. "Win-lose" globalization and the weaponization of economic policies by nation-states. *Critical Perspectives on International Business*. 2024. Volume 20. Issue 5. P. 638-659. DOI: <https://doi.org/10.1108/CPOIB-09-2023-0089>
27. Roloff R. Goodbye globalization? Hello "Fragmentegration"! The world economy and strategic competition. *Connections: The Quarterly Journal*. 2024. Vol. 23. No. 2. P. 191-202. DOI: <https://doi.org/10.11610/Connections.23.2.02>
28. Guan H., Qian P. The comparison and contrast between protectionism and free trade in England. In: Proceedings of the 2021 3rd International Conference on Economic Management and Cultural Industry (ICEMCI 2021). Advances in Economics, Business and Management Research. Atlantis Press, 2021. P. 1455-1460. DOI: <https://doi.org/10.2991/assehr.k.211209.237>

References

1. Godłów-Legiędź, J. (2019), "Adam's Smith's concept of a great society and its timeliness", *Studies in Logic, Grammar and Rhetoric*, Vol. 57, pp. 175-190, DOI: <https://doi.org/10.2478/slgr-2019-0011>
2. Coyle, D. (2023), "Economic progress and Adam Smith's dilemma", *National Institute Economic Review*, Vol. 265, pp. 5-11, DOI: <https://doi.org/10.1017/nie.2023.21>
3. Wakatabe, M. (2025), "Opulence and Freedom: What Adam Smith could teach us about the future of capitalism", *Social Philosophy and Policy*, Vol. 42, pp. 516-545, DOI: <https://doi.org/10.1017/S0265052525100447>
4. Boettke, P.J. (2024), "Why read Adam Smith today?", *GMU Working Paper in Economics*, no. 24-15, DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.4741993>
5. Kovalenko, Yu. and Sobolieva, A. (2025), "The Wealth of Nations" by Adam Smith and free competition and trade in the 21st century", *Problemy i perspektivy ekonomiky ta upravlinnia*, no. 4 (44), pp. 9-17, DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2025-4\(44\)-9-17](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2025-4(44)-9-17)
6. Grampp, W.D. (2000), "What did Smith mean by the invisible hand?", *Journal of Political Economy*, Vol. 108, no. 3, pp. 441-465, DOI: <https://doi.org/10.1086/262125>
7. Kobayashi, N. (1996), "Adam Smith and the 'invisible hand'", *Transactions of the Japan Academy*, Vol. 50, no. 3, pp. 163-186, DOI: <https://doi.org/10.2183/tja1948.50.163>
8. Ganem, A. (2002), "Economia e filosofia: tensão e solução na obra de Adam Smith", *Revista de Economia Política*, Vol. 22, no. 4, pp. 670-684, DOI: <https://doi.org/10.1590/0101-31572002-0952>
9. Kurz, H.D. (2016), "Adam Smith on markets, competition and violations of natural liberty", *Cambridge Journal of Economics*, Vol. 40, no. 2, pp. 615-638, DOI: <https://doi.org/10.1093/cje/bev011>

10. O'Donnell, R. (2026), "Invisible and visible hands. What kind of economist is Adam Smith, and why is he still relevant?", *Review of Political Economy*, Vol. 38, no. 3, pp. 1084-1108, DOI: <https://doi.org/10.1080/09538259.2024.2335751>
11. Hurtado, J. and Paganelli, M. (2026), "Whose interest? Conflicts with the invisible hand", *History of Political Economy*, Vol. 58, no. 5, DOI: <https://doi.org/10.1215/00182702-12636620>
12. Hearn, J. (2018), "How to read The Wealth of Nations (or why the division of labor is more important than competition in Adam Smith)", *Sociological Theory*, Vol. 36, no. 2, pp. 162-184, DOI: <https://doi.org/10.1177/0735275118777010>
13. Matthews, P.H. and Ortmann, A. (2002), "An Austrian (mis)reads Adam Smith: A critique of Rothbard as intellectual historian", *Review of Political Economy*, Vol. 14, no. 3, pp. 379-392, DOI: <https://doi.org/10.1080/09538250220147895>
14. Astuti, A.W., Hasibuan, Z., Harefa, W.N.S.B. and Purba, B. (2024), "Kajian Teori Pemikiran Adam Smith dan Relevansinya Terhadap Perekonomian Masa Kini" [A study of Adam Smith's thought theory and its relevance to today's economy], *As-Syirkah: Islamic Economic & Financial Journal*, Vol. 3, no. 2, pp. 472-480, DOI: <https://doi.org/10.56672/syirkah.v3i2.153>
15. Garnett, R. (2019), "Smith after Samuelson: Care and harm in a socially entangled world", *Forum for Social Economics*, Vol. 48, pp. 125-136, DOI: <https://doi.org/10.1080/07360932.2019.1601122>
16. Forsgren, M. and Yamin, M. (2010), "A commentary on Adam Smith and international business", *The Multinational Business Review*, Vol. 18, pp. 95-112, DOI: <https://doi.org/10.1108/1525383X201000006>
17. Underhill, G. (2003), "States, markets and governance for emerging market economies: private interests, the public good and the legitimacy of the development process", *British Educational Research Journal*, Vol. 79, no. 4, pp. 755-781, DOI: <https://doi.org/10.1111/1468-2346.00335>
18. Goldsmith, A.A. (1995), "The state, the market and economic development: A second look at Adam Smith in theory and practice", *Development and Change*, Vol. 26, no. 4, pp. 633-650, DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-7660.1995.tb00568.x>
19. Lawson, G. (2020), "States and markets: A global historical sociology of capitalist governance", in *What in the World? Understanding Global Social Change*, Bristol University Press, Bristol, UK, pp. 177-194, DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctv1c5cskn.15>
20. Walter, R. (2011), "States and markets", *Review of International Studies*, Vol. 37, no. 2, pp. 691-713, DOI: <https://doi.org/10.1017/S026021051000094X>
21. Copley, J. and Moraitis, A. (2020), "Beyond the mutual constitution of states and markets: On the governance of alienation", *New Political Economy*, Vol. 26, pp. 490-508, DOI: <https://doi.org/10.1080/13563467.2020.1766430>
22. Cahill, D. (2020), "Market analysis beyond market fetishism", *Environment and Planning A: Economy and Space*, Vol. 52, pp. 27-45, DOI: <https://doi.org/10.1177/0308518X18820917>
23. Seddon, J. (2021), "Market self-organization and the invisible hand of politics in global risk-trading", *Review of International Political Economy*, Vol. 30, pp. 98-126, DOI: <https://doi.org/10.1080/09692290.2021.1972434>
24. Eser, Z.E. (2025), "The economy disembedded: Property and development today from a Polanyian perspective", *Politik Ekonomik Kuram*, Vol. 9, no. 4, pp. 1816-1832, DOI: <https://doi.org/10.30586/pek.1791710>
25. Desai, R. (2015), "Introduction: The materiality of nations in geopolitical economy", *World Review of Political Economy*, Vol. 6, no. 4, pp. 449-458, DOI: <https://doi.org/10.13169/WORLREVIPOLIECON.6.4.0449>
26. Mariotti, S. (2024), "'Win-lose' globalization and the weaponization of economic policies by nation-states", *Critical Perspectives on International Business*, Vol. 20, no. 5, pp. 638-659, DOI: <https://doi.org/10.1108/CPOIB-09-2023-0089>
27. Roloff, R. (2024), "Goodbye globalization? Hello 'Fragmentegration'! The world economy and strategic competition", *Connections: The Quarterly Journal*, Vol. 23, no. 2, pp. 191-202, DOI: <https://doi.org/10.11610/Connections.23.2.02>
28. Guan, H. and Qian, P. (2021), "The comparison and contrast between protectionism and free trade in England", in *Proceedings of the 2021 3rd International Conference on Economic Management and Cultural Industry (ICEMCI 2021)*, *Advances in Economics, Business and Management Research*, Atlantis Press, pp. 1455-1460, DOI: <https://doi.org/10.2991/assehr.k.211209.237>

Сохацький О.Ю.

ПРИНЦИП НЕВИДИМОЇ ЕКОНОМІКИ У МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИНАХ: НОВИЙ МЕХАНІЗМ ВИНИКНЕННЯ МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ

Мета. Метою статті є теоретичне обґрунтування принципу «невидимої економіки» як механізму трансформації міжнародної економічної взаємозалежності в асиметрію економічної влади, що створює передумови для виникнення та ескалації міжнародних конфліктів.

Методика дослідження. Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнонаукових і спеціальних методів пізнання. Для розкриття сутності економічної взаємозалежності у системі міжнародних економічних відносин використано системний та структурно-функціональний підходи; методи теоретичного узагальнення, аналізу та синтезу – для формування й обґрунтування авторської концепції принципу «невидимої економіки»; порівняльний аналіз – для дослідження особливостей геоекономічного суперництва між США та Китаєм, трансформації економічних відносин Росії з Україною та європейськими державами, а також реалізації політики стратегічної автономії Європейського Союзу. Логічне моделювання застосовано для побудови концептуальної моделі формування міжнародних конфліктів як результату накопичення та загострення асиметричних економічних залежностей.

Результати дослідження. Обґрунтовано принцип «невидимої економіки» як концептуальний механізм прихованого накопичення економічної влади у системі міжнародних економічних відносин. Встановлено, що міжнародна економічна взаємозалежність сама по собі не є однозначним чинником ані стабільності, ані конфліктності; її вплив визначається передусім рівнем асиметрії залежностей, концентрацією критично важливих ресурсів і технологій, контролем над фінансовими та логістичними каналами, доступністю альтернативних партнерів і здатністю держав адаптуватися до потенційного розриву економічних зв'язків. Запропоновано концептуальну модель, відповідно до якої формально добровільна міжнародна економічна взаємодія поступово може формувати приховані залежності, що за певних умов трансформуються в інструменти економічного та політичного впливу через застосування санкцій, експортних обмежень, фінансових блокад, торговельних бар'єрів і механізмів контролю за інвестиціями. Порівняльний аналіз сучасних геоекономічних процесів засвідчив наявність різноманітних проявів такого механізму в умовах глобальної економічної конкуренції та посилення стратегічного суперництва між провідними центрами світової економіки.

Наукова новизна результатів дослідження. Розроблено та теоретично обґрунтовано принцип «невидимої економіки» як концептуальний підхід до пояснення механізму трансформації міжнародної економічної взаємозалежності у приховану систему асиметричної економічної влади та стратегічної вразливості. На відміну від традиційних підходів, у межах яких економічна взаємозалежність переважно розглядається як чинник поглиблення міжнародної співпраці та стабільності, запропонований підхід акцентує увагу на нерівномірності розподілу потенційних втрат у разі припинення економічної взаємодії. Обґрунтовано, що саме асиметричний характер критичних залежностей створює передумови для їх використання як інструментів економічного та політичного примусу, формуючи додаткові ризики для економічної безпеки держав.

Практична значущість результатів дослідження. Практична значущість одержаних результатів полягає у можливості застосування запропонованого підходу для своєчасного виявлення та оцінювання міжнародних економічних залежностей, здатних трансформуватися у загрози економічній і національній безпеці держав. Основні положення та висновки дослідження можуть бути використані під час формування державної політики у сфері економічної безпеки, розроблення стратегій диверсифікації зовнішньоекономічних зв'язків, визначення критичних залежностей у торговельній, фінансовій, технологічній та логістичній сферах. Крім того, запропонований концептуальний підхід може бути покладений в основу аналітичних інструментів моніторингу, оцінювання та прогнозування геоекономічних ризиків, а також моделей раннього попередження потенційних міжнародних економічних конфліктів.

Ключові слова: принцип невидимої економіки, міжнародні економічні відносини, міжнародні конфлікти, економічна взаємозалежність, геоекономіка, економічний тиск, глобальний економічний порядок, асиметрична залежність.

Sokhatskyi O.Yu.

THE PRINCIPLE OF THE INVISIBLE ECONOMY IN INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS: A NEW MECHANISM FOR THE EMERGENCE OF INTERNATIONAL CONFLICTS

Purpose. The aim of this article is to provide a theoretical substantiation for the principle of the “invisible economy” as a mechanism for transforming international economic interdependence into an asymmetry of economic power, which creates the conditions for the emergence and escalation of international conflicts.

Methodology of research. The methodological foundation of this study consists of general scientific and specialized methods of inquiry. Systemic and structural-functional approaches were applied to elucidate the nature of economic interdependence in international economic relations; methods of theoretical generalization, analysis, and synthesis were used to develop the author's concept of the “invisible economy” principle; comparative analysis – to examine the characteristics of geo-economic rivalry between the United States and China, the transformation of Russia's economic relations with Ukraine and European countries, as well as the European Union's policy of strategic autonomy; and logical modelling – to construct a conceptual model of the emergence of international conflicts resulting from the accumulation of asymmetric economic dependencies.

Findings. The principle of the “invisible economy” is substantiated as a conceptual mechanism for the covert accumulation of economic power within the system of international economic relations. It has been established that international economic interdependence, in and of itself, is not an unambiguous factor in either stability or conflict; its impact is determined primarily by the level of asymmetry in interdependencies, the concentration of critically important resources and technologies, control over financial and logistical channels, the availability of alternative partners, and the ability of states to adapt to a potential breakdown in economic ties.

A conceptual model is proposed, according to which formally voluntary international economic interaction can gradually give rise to hidden dependencies that, under certain conditions, transform into instruments of economic and political influence through the use of sanctions, export restrictions, financial blockades, trade barriers, and investment control mechanisms. A comparative analysis of contemporary geo-economic processes has revealed various manifestations of this mechanism in the context of global economic competition and intensifying strategic rivalry among the leading centres of the world economy.

Originality. The principle of the “invisible economy” has been developed and theoretically substantiated as a conceptual approach to explaining the mechanism by which international economic interdependence transforms into a hidden system of asymmetric economic power and strategic vulnerability. Unlike traditional approaches, in which economic interdependence is primarily viewed as a factor in deepening international cooperation and stability, the proposed approach emphasizes the uneven distribution of potential losses in the event of a cessation of economic interaction. It is argued that it is precisely the asymmetric nature of critical dependencies that creates the conditions for their use as instruments of economic and political coercion, thereby posing additional risks to the economic security of states.

Practical value. The practical significance of the obtained results lies in the possibility of applying the proposed approach to the timely identification and assessment of international economic dependencies that could pose threats to the economic and national security of states. The main provisions and conclusions of the study can be used in the formulation of state policy in the field of economic security, the development of strategies for diversifying foreign economic relations, and the identification of critical dependencies in the trade, financial, technological, and logistical spheres. Furthermore, the proposed conceptual approach can serve as the foundation for analytical tools to monitor, assess, and forecast geo-economic risks, as well as for early-warning models of potential international economic conflicts.

Key words: principle of the invisible economy, international economic relations, international conflicts, economic interdependence, geo-economics, economic coercion, global economic order, asymmetric dependence.

Дата надходження рукопису: 09.07.2026

Дата прийняття рукопису до друку: 16.08.2026

Дата публікації: 28.08.2026